

A jugoszláviai magyar irodalom a Tito-korszakban¹

A zsdanovizmus jegyében

Néhány hónappal a katonai közigazgatás megszüntetése után, 1945 őszen ismét megjelent a *Híd*, az a folyóirat, melyet kommunista, antifasiszta beállítottsága miatt 1941-ben a Bácskában éppen csak berendezkedő magyar hatóságok szüntettek meg. A háború utáni *Híd* egyik alapvető feladata megjelenésének első pillanatától kezdve egészen a nyolcvanas évek végéig az volt, hogy a körülményekhez képest viszonylag magas szinten közvetítse a mindenkori hivatalos jugoszláv pártállami és állampárti ideológiát és ethoszt. Természetesen ahogyan a hivatalos ideológia módosult, s nemegyszer liberalizálódott, úgy változott a *Híd* irodalompolitikája is. Mindez persze korántsem jelenti, hogy a folyóirat, mely két évtizeden át az egyetlen magyar irodalmi orgánium volt a Vajdaságban, nem segített igazi irodalmi értékek létrehozásában, vagy hogy nem látott el – különösen az első években – fontos népművelői szerepet.² A létrehozás pillanatában azonban – akárcsak később, az első magyar könyvkiadó megszületésénél – ezek a szempontok az állami irányítás és mecenatura szemszögéből nézve másodlagosak voltak, s eltörpültek az ideológiai és propagandisztikus szempontok mellett.

Kezdetben a kommunista mozgalmi múltjáról ismert orvos, *Steinfeld Sándor* jegyezte a lapot, de a későbbiekben is találunk a folyóirat élén párthivatalnokokat (*Olajos Mihály, Ernyes György*). A közvetlen, leplezetlen politikai ellenőrzés alól a *Híd* lényegében csak az ötvenes években szabadul fel valamelyest, a közvetett nyomásgyakorlás azonban – noha jellege és intenzitása különböző volt – a későbbi szerkesztők (*Majtényi Mihály, Herceg János, Major Nándor, Pap József, Ács Károly, Bányai János, Bori Imre*) idején sem szűnt meg, sőt nemegyszer találkozott a főszerkesztők szándékával is.

Ha egyetlen mondattal kívánnánk jelezni a *Híd* háború utáni útját, mondanánk: a folyóirat egyszerre kívánta szolgálni „Istent” és a „császárt”, a szabadság (beleértve az irodalmi szabadságot is) és az állam ügyét, s amikor kiderült, hogy ugyanazzal az adógarassal egyszerre mindkét elvárásnak nem lehet eleget tenni, a kisebb-nagyobb elrugaszkodások után rendre meghátrált az állam, a hatalom elől.

¹A korszakról legátfogóbban Bori Imre: A jugoszláviai magyar irodalom rövid története. Újvidék, 1993., 141-343. p.

²V.ö. Szeli István: A *Híd* a háború után. In. Történi történelem. Újvidék, 1981., 73-76. p.

Az első szám programcikke a következőképpen jelöli ki a folyóirat feladatait: „Mi más programja lehet az új Hídnak az új Jugoszláviában, mint a legharcosabb és legkövetkezetesebb demokrácia: népuralmunk erősítése, Népfrontunk kiépítése, a reakció elleni kíméletlen küzdelem és a keserves múlt tanulságaképpen a dolgozó nép megintgathatlan egységének és népeink felbonthatatlan testvériségének megszilárdítása.”

Később, egy másik írásban Steinfeld még hozzáteszi: „A magyarság évszázados szabadságharcaiban gyökerező egyetemes népi kultúra részeseivé és hordozóivá akarjuk tenni városaink és falvaink minden dolgozóját, az értelmiségieknek azon rétegét, amely fönntartás nélkül keresi és akarja az együtt-menetelést dolgozóinkkal...”³

Steinfeld szavainak nem sok hitele lehetett a kortárs olvasók előtt. S ezeknek száma nem is volt csekély. A Híd kiadását és terjesztését ugyanis eredendően mozgalmi feladatnak tekintették, és a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség lapárusai mellett az úgynevezett antifasiszta könyvesboltok és mozgalmi terjesztők útján is árusították, úgyhogy minden jelentősebb magyarul író községbe eljutott.

Nem csupán azért tartjuk a fenti programot pusztán frázisnak, mert a folyóirat megszületésének pillanatában még üzemelnek a gyűjtőtáborok – csupán az Újvidékhez közeli járeki gyűjtőtáborban több mint 200 német és magyar gyermek halt meg 1945 végén és 1946-ban⁴ – és megkezdődött a parasztság elleni hajsza is, hanem elsősorban azért, mert a magyarság évszázados szabadságharcaira való hangzatos hivatkozásnak maga a folyóirat gyakorlata – konkrét publikációi – mondanak ellent. Hiszen éppen Steinfeld idézi Révai Józsefet annak bizonyításául, milyen reakciók a jugoszláviai magyarok:

„A magyar reakció térhódítása a belpolitikában a szomszédos országok magyar kisebbségeire is hatott. Jugoszlávia és Erdély magyarságának soraiban ennek folytán a sovinizták sikereket könyvelhetnek el. Ahelyett, hogy a kisebbségek a jugoszláv vagy a román demokráciával működneek együtt, egy követ fűjnek a reakcióval... Jugoszláviában a magyar kisebbség sajnos a jugoszláv reakció csatlósa lett... A jugoszláv-magyar viszonyban a magyar sovinizmuson kívül nincs zavaró körülmény.”(1946)⁵

Nem csoda, hogy a Híd főszerkesztője oly nagy megértéssel hivatkozik Révaira – ekkor még zavartalan a két kommunista párt közötti viszony, miként azt a Híd olvasói *Djuro Pucar* jugoszláv pártfunkcionárius szavai alapján is megállapíthatják: „a magyar Kommunista Párt széleskörű támogatást talál a jugoszláv Kommunista Párt részéről. Jugoszlávia békeszerető népe támogatja a magyar népet abban a küzdelemben, amelyben célja az igazi demokrácia megszilárdítása.”⁶

A magyar kommunisták támogatásából a Híd is kiveszi a részét. Többször is bírálja a magyarországi állapotokat, különösen a polgári pártokat és a koalíciós időszak kisebbségpolitikáját. Ekkoriban fogalmazódik meg az a később igen gyakran hallott propagandatétel, miszerint a kisebbségi kérdés megoldásának etalonja a jugoszláv gyakorlat. (Ezt

³Idézi Bori Imre: i.m. 142-143. p.

⁴Mészáros Sándor: Gyermekvértanúink. A járeki haláltábor. Világszövetség, 1993. aug. 3., 20-21. p.

⁵A Szabad Népből származó idézet. Steinfeld Sándor: Világszemle. Híd, 1946/1., 52. p.

⁶Ugyanebben a szellemben íródott Popovics Jován Magyarországi utam c. útbeszámolója is. Híd, 1946/3., 171-180. p.

a hazugságot a későbbi években, évtizedekben nemcsak a magyarországi közvélemény egy jelentős része hitte el, magáévá tette és büszkén hirdette a vajdasági magyar értelmiségi elit is.) A Híd ébersége kiterjed a magyarországi tankönyvekre is. *Lőrinc Péter* például még egy kubikosokról szóló olvasmányban is revíziós törekvéseket fedez fel, mert abban az áll, hogy „a csonka hazában nagyon megszűkül a kubikusok munkaterülete.”⁷

Ha a jugoszláviai magyarság legfontosabb egzisztenciális kérdései szempontjából vizsgáljuk a Híd negyvenes évekbeli írásait, azt kell mondanunk, hogy a folyóirat munkatársai bizonyos kérdéseket (megtorlás, kitelepítések, gyűjtőtáborok) még csak hangulati szinten, vagy áttételesen, metaforikusan sem említenek, más kérdésekről pedig (újjáépítés, beszolgáltatások, délszláv betelepítések) kizárólag a hivatalos retorika hangján, apológiaiával és hurraóptimizmussal beszélnek. *Thurzó Lajos* például a beszolgáltatások idején imigyen zengi az új kenyér dicséretét:

*„Régi és újgazdák szekerei állnak
magtár előtt, a sornak se vége,
se hossza
Kövér zsákokban felajánlott élet hallgat,
Mezők érett, dús gyümölcse
Falvak, tanyák szorgos népe
hozza”*

(1946)⁸

Kek Zsigmond, aki a háború előtti Hídban átfogó valóságismeretről, jó szociográfiai érzékről és tájékozottságról tett tanúbizonyságot, most ekként üdvözli az egyértelműen asszimilációs célzatú telepítéseket:

„A reakció jelszavaival szemben az öntudatos vajdasági dolgozó legelső sorban félreérthetetlenül leszögezi, hogy a telepítés, népeink egységének és testvériségének egyik alappillére éppen olyan változhatatlan és végérvényes, mint maga népuralmunk, mert ez a dolgozó nép akarata. A vajdasági dolgozó nép akarata, hogy az elpusztult vidékek harcosai itt otthon találjanak és velünk együtt építsék a közös jövőt. A hazáját eladó sváb ötödik hadoszlop helyét azok töltsék be, akik hazánk szabadságáért és egységéért küzdöttek. Ezen az akaraton nem fog változtatni a reakció semmilyen kísértete. Mi majd megtaníttuk őket arra, hogy népünknek ezt az akaratát respektálják. Aki ma változásról beszél, az saját piszkos érdekeit állítja a dolgozó nép érdekeivel szembe, aki változással fenyegetőzik, az a dolgozó nép halálos ellensége, és úgy is kell vele bánni.” A még a Hídban is szokatlanul fenyegetően ható dörgedelme mellett *Kek* kimondja a hatalom tényleges célját is, mely nem más, mint a „testvéri asszimiláció”: „...Az egység és

⁷Lőrinc Péter: Magyarországi új tankönyvek. *Híd*, 1946/911., 693. p.

⁸Thurzó Lajos: Az új kenyér dicsérete. *Híd*, 1946/9., 546. p.

testvériség, ami ma Vajdaságban és hazánkban feladat és hivatás, nemzetközi viszonylatban is egyetlen megoldás... Mert a Duna-medencének ma nem történelmi, földrajzi, etnográfiai egyöntetűsége és ezzel kapcsolatban hegemoniára, kitelepítésre, vezérnépre és alárendelt népekre, tehát imperialista asszimilációra van szüksége, hanem egyenjogú népek egységére és testvéri együttélésére. A dolgozó nép testvéri asszimilációjára. Erre kell példát mutatnia Vajdaságnak..." (1946)⁹

A testvéri népek együttélésének víziója és az imperialista asszimiláció elítélése csupán azért hangzik hamisan, mert a betelepítésnek két olyan feltétel volt az alapja, amelyet elvben – mint látjuk – Kek ugyan elvetett, de konkrét formájában üdvözölt. E két feltétel pedig az államnemzeti *hegemonia* és a „svábok” (valamint értelemszerűen a Sajkás-vidéki magyarok) *gyűjtőtáborokba hurcolása* és szülőföldjükről történt *elűzése*.

A Híd politikai propagandája természetesen nemcsak a hazai dolgokat érintette, kiterjedt az élet minden területére. A sztálinista irányvonalat jól szemlélteti, hogy szerzőkként gyakran szerepelnek első vonalbeli kommunista politikusok, mint pl. *Sztálin, Tito, Zogović, Gyilasz, Dimitrov, Molotov*, de gyakran vesz át cikkeket a Pravdából és a belgrádi Borbából is, amely akkoriban a párt hivatalos álláspontját képviseli.

E tömény dogmatizmus kihat a Híd esztétikai értékrendjére is. *Gál László*, a szocialista realizmus korának legharciasabb és legkíméletlenebb költő-újságírója ekként látja a vajdasági magyar író feladatait:

„Sztálin mondotta: Az író a lelkek mérnöke.

Mi, jugoszláviai magyar írók, talán nem vagyunk mérnökök, talán csak pallérok vagyunk, talán még csak most járunk magunk is szakiskolába.” Majd egy éles kanyarral hozzáteszi: „Én nem tartom bűnnek, ha valaki rossz író – de bűnnek tartom, ha rossz magyar, mert akkor rossz ember is.”

Hogy Gál László mit értett „rossz magyarságon”, azt sohasem magyarázta meg. Mindenesetre Sztálint összekapcsolni holmi magyar nemzeti „szempontokkal” nem egyéb, mint politikai dadaizmus.

A lélek vajdasági „pallérai” különösen a lírában alkottak „maradandót”. Laták István például, hosszú hallgatás után, 1946-ban egyszerre három kommunista alapítóatyának is verset szentelt (Sztálinnak, Leninnek és Titónak). Még ezzel a teljesítményével sem tudta azonban veszélyeztetni Gál László fölényes vezetését az agitpropos plakátköltészet mezejében.

Gál, mint a rendszer harcos elkötelezettje, maga is jeleskedik a Tito-kultusz megteremtésén és irodalmi ápolásán. Az ötvenes évektől kezdődően a totalitarizmus jugoszláviai változata kitermeli a maga sajátos *antisztálinista sztálinizmusát* politikában, irodalomban, művészetben egyaránt. Ideológiailag ebben központi szerepet játszik a Tito köré fonódó személyi kultusz, mely patriarchálisabb ugyan a sztálininál, de ugyanarra a vallásos ikonográfiára épül, s a dolgok természete folytán jóval hosszabb életű a többi kelet-európai vezértömjenezésnél. A Gálék által megteremtett irodalmi személyi kul-

⁹Kek Zsigmond: Vajdasági telepések. Híd, 1946/8., 478-482. p.

tusz szégyenletesen szívósnak bizonyult, és egészen Josip Broz haláláig virágzott. A tömjénezésből kivétel nélkül minden lap és folyóirat kivette részét, sőt, több kiváló, modern gondolkodású írónk is (mint *Domonkos István* vagy *Tolnai Ottó*) engedett a hatalom csábításának. A zsdanovizmus szelleme tehát vígan élt tovább a szerzők akaratára ellenére is.

Zendülés a termelőeszközök esztétikája ellen

A háború előtti Hídban induló baloldali írók többsége a negyvenes évek végének „szép új világában” sajnos nem tudott, nem mert, de valószínűleg nem is akart a társadalomkritika azon eszközeivel élni, amelyeket korábban használt vagy munkált ki, ugyanakkor művésziileg sem jutott előre. A zendülés lassan elkerülhetetlenné vált, különösen a II. jugoszláv írókongresszust (1950) követően, mely az antizsdanovista szemléletváltás imperatívuszát tűzte zászlajára, jórészt a Sztálin és Tito kapcsolatában beállt politikai fordulat függvényében.¹⁰

Az inkább ideológiai és kultúrpolitikai, mintsem általános társadalmi olvadás jótékonyan hatott a vajdasági magyar irodalomra is, így az ötvenes évek elejétől egyre nagyobb szerepet kapnak azok az alkotók, akik saját írói világlátásukat és stílusukat lényegében már a harmincas években kialakították, mint pl. Sinkó Ervin, Majtényi Mihály, Herceg János, s akik művészi szuverenitásukat – kisebb megalkuvásoktól eltekintve – tartósan meg tudták őrizni. Látványos fordulatot azonban – mint később is annyiszor – az ötvenes években csoportként fellépő fiatal írónemzedék hozott.

A Híd 1950. áprilisi számában tizennégy fiatal szerző (novellista, költő, kritikus, néprajzkutató) jelentkezett. Alkotásaikhoz B. Szabó György, a tanárképző főiskola tanára, esztéta s gyakorló művészember írt előszót, művészeti és politikai tekintélyével mintegy biztosítandó a fiatalokat az esetleges negatív fogadtatással szemben. Erre a támaszra, mint hamarosan kiderült, szükség is volt, noha a vitában végül maga a mentor is némiképp opportunistának bizonyult. Az új nemzedék – tagjai közt ott volt Fehér Ferenc, Major Nándor, Németh István, Petkovics Kálmán, Bori Imre, Juhász Géza és Tomán László – nem talált egyértelmű rokonszenvre. Mint később is nemegyszer, elsőként a minden új törekvéssel szemben gyanakvó *Bogdánfi Sándor* kongatja meg a vészharangot, majd hamarosan csatlakozott hozzá Rehák László (a Magyar Szó főszerkesztője), Gál László és Bálint István is. A többmenetes vita 1950 májusában kezdődött, s lényegében egy teljes éven át tartott. Megéri a valamivel részletesebb taglalást, hisz az 1950-ben és 1951-ben megfogalmazott anatómiák ott visszhangzanak majd a vajdasági irodalomban mind a hetvenes évek irodalmi és politikai afférjaiban, mind pedig a *Sziveri*-féle nemzedékkel történő leszámolás során, annak ellenére, hogy a szereplők

¹⁰A kérdéssel kimerítően foglalkozik Bosnyák István *Megújódás – megosztás nélkül?* c. tanulmányában. In: Szóakció I., Újvidék, 1980., 138-187. p.

közben kicserélődnek, sőt, jó kelet-európai szokás szerint olykor – „helyzetbe” kerülvén – az egykori üldözöttek is üldözőkké válnak.

Az áprilisi Híd körüli összecsapás látszólag csupán esztétikai kérdések körül zajlott, s e tekintetben a vitázók szótára, fogalomkészlete között sincs lényeges különbség. Mindkét oldalról elhangzik pl. a formalizmus vádja a másik tábor ellen, s a fiatalok sem áttalják fölemlíteni a szocialista realizmus fogalmát, noha kétségkívül e fogalom parttalanná tételén fáradoznak. Az esztétikai természetű pengeváltás mögött azonban nehéz nem észrevenni az alapjában véve világnézeti, sőt nemzedéki konfliktusokat, több-kevesebb összefüggésben az időszerű történetekkel. Ezekben az években köti meg a jugoszláv politikai elit a maga külön alkuját a humánértelmiséggel, lemondva a művészeti mozgások kézivezérlésű irányításáról. Mindez a többi kelet-európai államhoz képest felbecsülhetetlen előnynek látszott, és tulajdonképpen az is volt. Amíg a művészi kísérletezés, a modern, avantgarde és neoavantgarde eredmények abszorbeálása Jugoszláviától keletre akadályokba ütközött vagy egyenesen tiltva volt, addig a délvidéki magyarság körében mindez lényegében 1950-től többé nem számít tabunak. A hatalom és a humánértelmiség közötti kimondatlan, de jól érzékelhető alku azonban egy tiltott területet továbbra is fönntart: ez pedig a *társadalombírálat* területe, a helyi sajátos körülmények között beleértve a nemzetiségi kérdés művészi invencióval vagy anélkül megfogalmazott kritikáját is. És természetesen tabunak számított – az előzőekkel összefüggésben – Tito és az elithez tartozó politikai vezetők személye is.

Az áprilisi Híd nemzedékének törekvései valójában nem léptek túl az említett különalku következtében létrejött, és a korábbiaknál tágabb korlátokon. Túlhaladták viszont a Vajdaságban akkor még ereje teljében levő bornírt, tipikusan jugoszláv „antisztálinista sztálinizmus” kínálta kereteket. De lássunk néhány tanulságos részletet a vitából!

Az új nemzedék bírálói mindenekelőtt az osztályharcos, elkötelezett hangot sutba vágó individualizmust, a befelé fordulást és intimitást nehezményezték. A Magyar Szó főszerkesztője Németh István írását eszmeietlennek, „megoldás nélküli naturalista színvételű karcolatnak” nevezte.¹¹ Borus Erzsébet és Fehér Ferenc verseiről pedig így vélekedett: „...belőlük nem más, mint az osztályával meghasonlott, a forradalmi cselekedetektől idegenkedő, a tömegektől elszigetelt és a kemény harc és nagy erőfeszítések elől a magába zárkózásba menekülő kispolgár beszélt.” Tomán Lászlóra sincs jó szava, aki Debreczeni József költészetének formai igényességét, líraiságát dicséri: „Ez a hang sokban egy rothadó, pusztulásra ítélt, elmúlt világ hangja.”¹²

Hogy az esztétikai vagy ízlésbeli vitánál többről van itt szó, azt Bogdánfi Sándor mondja ki vitacikkében, amikor arra a kérdésre, hogy miben különböznek a támadók és a megtámadottak, így felel:

„Egy szóval válaszolhatunk: a világnézet. A demokratizálódás jegyében hely, tér és minden lehetőség megadható még a sokszor mértéken aluli írásuknak is, de nem lehet

¹¹Rehák László: Az új nemzedék hangja? Magyar Szó, 1950. május 11., 4. p.

¹²Uő, cikke folytatásában. Magyar Szó, 1950. május 12., 4. p.

lemondani arról, hogy minden szellemi eszközzel harcoljunk a magyar szellemi élet forradalmi világnézetéért. Őszintén és nyíltan kimondom, mindenki szeretné, ha a fiatal magyar írók forradalmi tulajdonságokkal rendelkeznének, ha forradalmi szenvedély, harcosságnak hatná át írásaikat, ha valóban a költő és író jövőbelátó szemével, nem a felvásárlás és a rossz menzák szemszögéből néznék a falut. Ha erről a törekvéstről bárki is lemondana, az valóban bűnös irodalompolitika volna.” Bogdánfi ugyanakkor megfogalmazza az új írócsoportnak, mint potenciális alkotóközösségnek irodalompolitikai likvidálására tett javaslatát is: „A törtető csoportokat tehát fel kell számolni, még ha az irodalom megmentésére irányulnak is.”¹³ Ennek csak látszólag mond ellent alábbi véleménye, mely mások szájából és más időkben, például a *Symposion* 1983-as nemzedékének kiakolbóltása idején is, tartalmilag hasonló üzenettel úgyszintén elhangzott: „Egy írónemzedék kizárólag úgy likvidálható, ha megtagadják tőle a helyet, azaz a közlés lehetőségét, a nyilvános szereplés jogát. Tudomásom szerint Tomán Lászlónak, Bori Imrének, és Fehér Ferencnek, a véd- és dacszövetség látható fejeinek, de a többi kezdő írónak is minden magyar lap megnyitotta hasábjait.”¹⁴ Bogdánfi ugyanis pontosan tisztában volt azzal, hogy egy nemzedék megsemmisítésének nem a teljes elhallgattatás a legcélszerűbb módja, hanem a csoport széttzilálása, demoralizálása, majd egyenkénti beemelése az irodalmi életbe, megnyitva az egyéni felemelkedés és karrier útját, ugyanakkor lehetetlenné téve a csoportos irodalmi és világnézeti lázadást. Ez a módszer 1950-ben lényegében meghozta a szinte azonnali sikert: az áprilisi Híd fiatal alkotóiból sohasem lett igazi nemzedéki alkotócsoporthoz. Az Új *Symposion* első nemzedékének ártalmatlanná tétele és „affirmálása” lényegében ugyanilyen vezérfonalat követve ment végbe, ha nem is megelőző, csak utólagos beavatkozással: a *Symposion*-nemzedék művészeti forradalmának lezárulását követően.¹⁵

A kibontakozás időszaka

Az ötvenes évek, ha ellentmondásosan is, de lehetővé tették, hogy a vajdasági magyar irodalom fokozatosan megszabaduljon a politikai célzatú ancilla-szerep kényszerű rabságából. 1948-ban például a Híd akkori főszerkesztője még a következőket sugallja Herceg Jánosnak: „Komoly írónak nehéz témát ajánlani, mégis fölvetek egypár dolgot, amit nagyon szívesen tennénk művészi feldolgozásban a Híd-ba: pártmunkás, államosítás, magánkereskedelem likvidálása, kulákok megtörése az 1947-es felvásárlási kampányban, mezőgazdasági szövetkezet (közös földmégmunkáló bizottságok), népellenes pap leálcázása, magyar kultúregyesületek. Hosszú lenne mindegyikről megírnom, hogyan képezem el a feldolgozásukat. Ha választ valamit, írja meg, akkor majd arról megírom az én ajánlatomat, aminek elfogadása a Maga részéről nem kötelező. Külön-

¹³Bogdánfi Sándor: Irodalom és világnézet. Magyar Szó, 1951. ápr. 22., 3. p.

¹⁴Uott.

¹⁵Az 1972. február 5-i újtvidéki íróperekkel lényegében ez a folyamat lezárul.

ben jó módszer lenne, ha esetről esetre értesítene arról, hogy min dolgozik. Munka közben is hasznos észrevételeket tudnánk tenni.”¹⁶

Az írói szemléletet, az esztétikai megformálást is közvetlenül irányító szocialista realizmus háttérbe szorult ugyan, de a politikának a közvetlen beavatkozása az irodalmi életbe sohasem szűnt meg teljesen: ez a beavatkozás egyfelől a politikai szférára megrendeléseiben mutatkozott meg, másfelől viszont az írók és szerkesztők egy részére gyakorolt represszióban. Különbözik a szocialista realizmus démonával folytatott küzdelem jóval tovább eltartott, mint a jugoszláv irodalmakban: hosszú ideig Sinkó Ervin is mintegy tágítani, parttalanítani kívánja a fogalmat, akárcsak jóval később Ernst Fischer vagy Roger Garaudy, de az ötvenes évek elején még Bori Imre is afirmatív módon, noha kellő óvatossággal utal rá, meglehetősen mimikriként.¹⁷

Az ötvenes évek a háború előtt induló, sőt már akkor elismert írók bizonyos mértékű reneszánszának a kezdetét is jelentik. Ez különösen a prózaírókra érvényes. Herceg János 1951-ben adja ki *Bors és fahéj* című novelláskötetét, amely azonnal a szocialista kritika botránykövévé válik. Ugyancsak ekkor jelenik meg Komáromi József Sándornak évtizedekkel korábban írt *Választmányi ülés* c. szociográfiája. De Majtényi Mihály s a már említett Herceg regényírói opusza is az ötvenes években kezd kiteljesedni. Egyfelől a *Garabonciás* és a *Bige Jóska házassága* jelzi ezt, másfelől az *Anna búcsúja* meg az *Ég és föld*.

A lírában Debreczeni József impresszionizmusa érdemel figyelmet, míg a korábbiakban már említett Gál László a pártangazsátság nyűgeitől csak a hatvanas évek második felében szabadul meg, s ekkor írja költszetének legjobb darabjait.

Az ötvenes évek elején jelenik meg magyarul Sinkó Ervin legjelentősebb regénye, a Tanácsköztársaságnak mintegy eszmétörténeti összefoglalóját nyújtó *Optimisták*, valamint a Sallai-Fürst-féle per idején játszódó *Tizenégy nap* is. Sinkó Ervin reneszánsza azonban igazából a hatvanas években veszi kezdetét, a kor új szellemi áramlatainak megfelelően.

A két háború közötti vajdasági irodalom doyenje, Szirmai Károly vizionárius-expresszionisztikus prózájával, egzisztencialista létélményével igazából csak a hatvanas években találja meg újra helyét irodalmunkban, noha regénye, a *Katlanban* már 1958-ban napvilágot lát.

Az ötvenes évek irodalma elsősorban az „öregeknek”, másrészt pedig az áprilisi Híd nemzedékének köszönhetően vált egyre igényesebbé, és a lét kis dolgainak meg az individuálisnak a felfedezésével – itt elsősorban a máig aktív Herceg János kisprózájára gondolunk – egy időre új perspektívákat is nyitott. Az áprilisi Híd körének egyetlen kiemelkedő lírikusa Fehér Ferenc. Népies ihletésű nosztalgikus költői világa azonban poétikailag, nyelvilag nem tudott kiteljesedni. Jelentős a műfordítói tevékenysége is. Ács Károly nem az áprilisi Hídban jelentkezett első alkotásaival, nemzedéki értelemben

¹⁶Juhász Géza: Szegény bohóc egy szánalmas vidéki cirkuszban. (Kritika Herceg János Gogland c. regényéről). Újbeszél, 1993/1-2., 76. p.

¹⁷Bori Imre: Válasz (Az áprilisi Hídről megjelent kritikák margójára.) Magyar Szó, 1950. június 4., 4. p.

azonban ehhez a körhöz tartozik. Modern, szkeptikus, tárgyias költői világ az övé, amiért a kritikusok olykor „műves” költőnek is nevezik. 1988-ban megjelent *Ősszes verseivel* mintegy lezárta nem túl bőbeszédű költői opuszát.

A prózaírók közül a legtermékenyebbnek Németh István bizonyult. Kedvenc műfaja a tárcanovella, világa a kisembereké, elsősorban a falu és a kisváros megalázottjaié és megszomorítottjaié.

Major Nándor az elsők között kísérelte meg a modern világirodalom prózai törekvéseit követni. Az intellektuális próza első jelentős képviselője. A hatvanas években esszéírói munkássága is jelentős volt.

Éveinek számát tekintve ehhez a nemzedékhez tartozik Pap József, Dési Ábel és Kopeczky László is. Az utóbbi méltán érdemelné ki a Vajdaság legnagyobb humoristája elnevezést. Kisregényei is jelentősek.

A hatvanas években önálló csapásokon induló írók közül Burányi Nándort elsősorban *Ősszeroppanás* c. regénye miatt kell említenünk. Az 1968-ban megjelent könyv lényegében tudatregény, melyben egy vajdasági kisváros történelmi eseményei elevenednek meg, többek között az 1944-es megtorlások szegmentumai is.

Deák Ferenc a bánáti gyermekkor világából meríti prózai témáit. Forgatókönyvíróként is rendszerint ide nyúl vissza. Legjelentősebb munkája egy erkölcsi kérdéseket feszegető parabola, az *Áfonyák* c. verses drámája.

A külön utakon haladó, nemzedékileg „beskatulyázhatatlan” vajdasági magyar szerzők közül kiemelkedő hely illeti meg az intellektuális vonulathoz tartozó prózaíró Varga Zoltánt. Kedvenc műfaja a parabola, az allegória, a fantasztikum. A nyolcvanas évektől kezdődően kritikusi és esszéírói munkássága is jelentős.

A nemzedéktelen nemzedék költői a modern én-líra képviselője, Gulyás József, és a Symposion-nemzedékhez vonzódó, szemléletében azonban teljesen önálló Koncz István. Racionalista, tárgyias költői világa mintegy elleplezi, abroncsba fogja az intellektuális szenvedélyt. A formai különbségek ellenére ez a költészet leginkább Ács Károly lírájával rokon.